

ИЗ НАРОДНООСЛОБОДИЛАЧКОГ РАТА

Пуковник ПЕТАР ТОМАЦ

ТРИЋАНСКА ОПЕРАЦИЈА

(март-мај 1945)

Општа ситуација

Првих дана марта 1945 општа завршна офанзива Савезника, која је била наговештена у закључцима Кримске конференције, још није била у пуном замаху.

На истоку, северно од Карпата, I белоруски фронт припремао се пред Франкфуртом и Кистрином за јуриш на Берлин; II белоруски и I украјински фронт, развијајући своје успехе у Поморју (Померанији) и Шлезиви, тек су избијали на доњу Одру, односно Нису, у висини још истакнутог I белоруског фронта. Јужно од Карпата, II и III украјински фронт, пошто су заузели Будимпешту, припремали су следећи удар који их је довео у Беч. IV украјински фронт, који се напорно пробијао масивом Карпата, служио је као спона између немачког и подунавског војишта. На западу, после пробоја Сигфридове линије, Англоамериканци су избијали на леву обалу Рајне. У Италији фронт је још потпуно мировао на зимским положајима пред Болоњом.

Између Драве и Јадранског Мора Југословенска армија држала је део стратегског обруча који је стегао Немачку са свих страна. Југославија је била, поред великих сила, једина међу десетинама чланова антихитлеровске коалиције која је, као равноправан савезник, имала свој самостални део фронта. На своје фронту Југословенска армија се такође прикупљала за завршну офанзиву. Но, она је, у исто време, у даноноћним борбама, трошила јаке непријатељске окупационе снаге, све до крајњих западних етнографских граница наше домовине.

У таквом положају, очи претстојећег решавајућег удара Црвене армије на срце фашистичке Немачке — Берлин, и англоамеричке офанзиве, немачка Врховна команда (ОКВ) предузима у Подунављу своју последњу противофанзиву у овоме рату. Циљ противофанзиве био је веома замашан. Гребало је повратити проутао између Дунава, Блатног Језера и Драве, потом форсирати Дунав између ушћа Драве и Баје, и, надирући узводно обема обалама Дунава, претети Будимпешту. Противофанзива је отпочела 6 марта. Група армија Југ (Хересгрупе Зид) кренула је у напад са 6 армијом и 6 оклопном армијом северно, а 2 оклопном армијом јужно од Блатног Језера. У исто време „Група армија Е” (генерал Лер) прешла је преко Драве из Славоније у Барању. Ова последња немачка противофанзива тре-

бала је, према првој замисли ОКВ, да отпочне још 20 фебруара и да "Група Е" у њој учествује са пет дивизија. Али, пошто је "Група Е" била ушлетена у борбама на Југословенском војишту, нарочито у Славонији и Босни, немачка Врховна команда је више пута, за краће време, одлагала почетак ове операције. Па и поред тога, "Група Е" није могла да одвоји за њу више од три дивизије. Противфанзива је претрпела неуспех на свим правцима. 14 марта дивизије „Групе Е” почеле су, под притиском левог крила III украјинског фронта и наше 3 армије, да напуштају своје мостобране у Барањи.

Немачка Врховна команда је инсистирала да се у Југославији одржи линија фронта: Драва, Дунав, Шаренград, ушће Дрине, Бања Лука, Бихаћ, Госпић, Карлобаг, иако је команда „Групе Е” наглашавала да се Сарајево не може одржати и предлагала да се у Босни фронт повуче на линију: Добој, Бања Лука, Међутим, Хитлер је тек 20 марта, после неуспеха противофанзиве¹⁾ издао дозволу за напуштање Сарајева, тј. у тренутку када се због јаког притиска нашег 5 корпуса и 2 армије из Травника и Тузле према Зеници и Добоју, и 2 корпуса према Сарајеву, није могло приступити евакуацији Сарајева без замашних операција за поуздано обезбеђење пруге долином Босне. Због тога је Лер 23 марта кренуо концентрично према Тузли 22 дивизију из Бјељине и Брчког, 117 дивизију из Шамца и 7 СС дивизију из долине Босне преко Вареша.

На осталим отсецима групе „Групе Е” биле су, углавном, у одбрани: XV козачки коњички корпус (две дивизије проткане бројним полициским батаљонима) на Драви од Вировитице до Д. Михољца, а ХСI корпус (са 11 дивизијом) од Д. Михољца до ушћа Драве. Дивизија „Стефан” (Гајгер) ХСI корпуса осигуравала је важну раскрсницу Брод од наших снага у Славонији (6 корпус), 104 д упућена је у састав XV пл. корпуса у Бихаћ, а 297 д у састав 2 оклопне армије. На Сремском фронту бранио се XXXIV корпус (41 д, бригада „Clotz” и 3 и 12 усташка дивизија), док је ХХI пл. корпус (са 181, 369 и 7 СС дивизијом, 964 бр, 8, 9 и 15 уст. д) био јако притешњен на простору Сарајево, Добој. У састав „Групе Е” улазио је и XV планиски корпус, 373 и 10 уст. д у рејону Бихаћа, а 392 и 11 уст. д у Западној Лици.

Осим „Групе Е”, немачки врховни заповедник на Југоистоку (Југославија) маршал Вајкс, командант „Групе армија Ф” са седиштем у Загребу, имао је под својом командом и LXIX корпус који је, на простору: Брод, Бања Лука, Б. Нови, Карловац, Загреб, Вараждин, Вировитица, располагао са осам усташких дивизија (1, 2, 4, 5, 6, 7, 13 и 14), поред козачке „Пластун” бригаде код Кугине, Јуришне бригаде „Југоисток” код Вировитице и „Групе Хамершмит” (22 ловачки и 4 полициски пук) код Карловца.

У Јулиској Крајини, у саставу „Групе армија Ц”, која је под командом маршала Кеселринга држала фронт у Италији, био је ХСVII корпус са 188 д у Словеначком Приморју, 237 д у Истри и 710 д и 24 бр крашких ловаца на десној обали Соче. На истом простору, под вишим СС и полициским вођом Јадранског Приморја (Глобочник) било је јаким немачких поли-

¹⁾ Извештај Лера

нских снага, међу којима и Недићев тзв. „Српски добровољачки корпус“ (СДК) од око 8.000 људи који су били формиран у 4 пука, и Ђујићева „Динарска дивизија“ (око 7.000 људи). Једни и други су, по доласку у ове области, одлуком Главне СС оперативне управе, добили статус СС јединица.

У Крањској, под Резенером, вишим СС и полициским вођом, биле су — поред Рупникове Беле гарде, која је имала око 9.000 људи, и јаким СС полициским снага — 14 СС рутенска дивизија на простору Тобелбад, Марибор — и 138 д у Штајерској и Горњем.

Поред ових крупних оперативних јединица, на Југословенском војшту био је још велики број мањих оперативних и посадних немачких и квислиншких јединица — јачине до пука закључно.

Иако немачки фронт у Југославији није био на целој дужини тактички повезан (непрекидан фронт постојао је само у Срему), он је ипак, као целина, претстављао једну од неопходних карика у склопу општег немачког стратегског фронта. Фронт „Групе Е“, обележен низом многобројних, али тактички недовољно повезаних упоришта, био је јако истакнут у односу на суседну „Групу Југ“, због тога што је десно крило „Групе Југ“ било још раније одбачено са Дунава на запад дуж леве обале Драве све до В. Кањиже. Међутим „Група Е“ се није смела да повуче упоредо са њом, јер је морала да чува Брод преко кога су ишле једине комуникације оних њених јаким снага, које су још биле ангажоване у сливу Босне. Уосталом, у Словенији Немци не би могли образовати непрекидни фронт, јер би то ометале наше снаге које су контролисале рејон Псуња и Папука. Бања Луку, Бихаћ, Карловац, и Госпић, Немци су морали да држе као бочне заштите комуникација у долини Саве и ради осигурања позадине „Група Ц“ у Италији. То су разлози који су приморавали немачку Врховну команду да грчевито држи своје позиције у Југославији, те није било никаквих знакова да ће Немци без борби напустити ма који део територије.

Офанзива Југословенске армије имала је циљ да ослободи све националне територије, закључно са Истром, Словеначким Приморјем, Трстом и Корушком и да, на тај начин, што пре прекрати патњу народа под окупацијом и учини крај рату на нашем земљишту. Да би се овај циљ постигао, требало је избити на Јулијске Алпе, Караванке, Похорје и Словенске Горице, одакле се и непосредно угрожава позадина „Групе Ц“ и „Групе Југ“. На тај начин офанзива Југословенске армије улазила је у склоп опште савезничке офанзиве исто онако као што су се раније напори Народноослободилачке војске природно уклапали у међусавезничку стратегију.

Према основној оперативној идеји нашег Врховног команданта требало је разбити оба непријатељска крила, затим енергично надирати левим крилом дуж обале Јадрана према Трсту и долином Соче према Корушкој, а десним крилом десном обалом Драве, тако да се затвори обруч око непријатеља у области Караванки; вршити у исто време снажан притисак с фронта, да би се осигурали унутрашњи бокови крилних група, и најзад до максимума повећати активност свих снага у позадини непријатеља. У духу ове идеје 1 и 3 армија добиле су задатак да разбију непријатељско лево крило у Срему и на Драви, а потом да енергично продиру према западу — између Драве и Саве. 6 корпус, који се налазио у области Папука, одмах је ушао у оперативни састав 3 армије, а нешто касније и 10 корпус који се налазио

у Западној Славонији и Загорју. 4 армија, која се налазила на левом крилу, добила је задатак да разбије непријатељски фронт између Уне и мора и да затим смело настави надирање према северозападу кроз Лику, Горски Котар, Хрватско Приморје и Истру према Сочи и Корушкој. 2 армија, у центру, имала је задатак да дејствује општим правцем Добој, Бања Лука, Б. Нови, Карловац и да служи као спона између 1 и 4 армије. Непосредно под Генералштабом остао је 4 корпус у Кордуну и Банији и 4 оперативна зона у Штајерској и Корушкој. 4 армија је требала да отпочне офанзиву најдаље до 30 марта 1945 године.

4 армија је формирана 1 марта 1945 наредбом Врховног команданта из 8 корпуса (9, 19, 20 и 26 д) и 11 корпуса (13, 35 и 43 д) с тим да касније уђу у њен састав 7 корпус (15 и 18 д) у Долењском и 9 корпус (30 и 31 д) у Словеначком Приморју. Морнарица са пловним објектима и морнаричком пешадијом била је оперативно потчињена 4 армији, а савезничка авијација из Италије добила је задатак да помаже њен рад. Формација армије није предвиђала корпусне штабове. Штаб 8 корпуса послужио је као основа за формирање штаба 4 армије. Међупим штабови 11, 7 и 9 корпуса, који су још оперисали у позадини непријатеља, нису се могли расформирати све док њихове дивизије, помицањем фронта напред, нису заузеле своје место у оперативном распореду армије. 8 корпус је чинио језгро и масу 4 армије. Он је имао најбољу организацију и наоружање, а штабови и трупе велико искуство у регуларним операцијама.

За команданта армије постављен је генерал-лајтнант Петар Драпшин, дотадашњи командант 8 корпуса, за комесара пуковник Бошко Шиљековић, дотле комесар истог корпуса, а за начелника штаба генерал-мајор Павле Јакшић, дотле начелник Главног штаба Хрватске.

Операциски план и концентрација 4 армије

Оперативна зона 4 армије протезала се између Јадранског Мора и линије: горњи ток Уне, Пљешевица, М. Капела, Купа, Церкнишка Котлина, Јулиске Алпе. У тој зони, према рељефу земљишта и комуникацијама, постоје два операциска правца:

1 — Удбина, Оточац, Огулин, Делнице, са једним краком који из Делница између Снежника и Чичарије води у долину Випаве, а другим између Снежника и В. Горе, односно између В. и М. Горе у Лјубљанску Котлину;

2 — Обалски правац, стешњен између мора и В. Капеле, који се, по потреби, може проширити на острва, а касније и на Истру.

На линији Сасњ, Бриње, Ријека, Клана поменути правци су повезани добрим попречним комуникацијама. Оба правца воде кроз претежно планинске пределе, који имају довољно добрих и згодних положаја за одбрану. Први правац је много погоднији за операције већих размера, док је други правац био веома важан за снабдевање 4 армије, која се, обзиром на оскудицу моторизованог парка, није могла да снабдева само сувоземним путевима на тако дугачком операциском правцу (жељезница је радила од Сплита и Шибеника само до Книна), него је морала јаче да се ослања на поморске комуникације. То је наметало неодложну потребу, да се што пре овлада обалом и острвима.

Од Уне до мора, пред фронтом армије, налазиле су се две јасно одвојене групе немачког XV пл. корпуса: источна група са 373 и 10 д (око 17 батаљона и 58 оруђа без бацача) од Г. Лапца до Бихаћа и западна група са 392 и 11 д (око 22 батаљона са 80 оруђа) на простору Карлобаг, Госпић, Оточац, Јосипдол, Сењ. Између тих група била је слободна територија Источне Лике преко које се, правцем Ловинац, Удбина, Кореница, Слуњ, ослобођена Далмација везивала са слободном територијом Кордуна и Баније. Уствари, непријатељ се био угњездио у упориштима, контролисао њихову непосредну околину и главне комуникације. Упоришта су била доста слабо утврђена, али је запажена тенденција јачег укопавања и смањивања профила објеката због све јачег дејства наше артиљерије. Командант 392 д, после пада Книна у децембру 1944 године, упозорио је своје трупе на нов начин борби са „партизанима“, за које борбе каже, да одговарају савременом боју великог стила.

Међутим, почетком марта, XV пл. корпус упао је јаким снагама на слободну територију Лике, код Удбине и Коренице тактички повезао своје догле развојене групе и успоставио фронт на линији: Г. Лапац, Удбина, Л. Осик, Госпић, Карлобаг, Паг, где је доцније сачекао напад 4 армије. Енергичним отпором 13 и 35 д и 9 бр 20 д осујеђена је непријатељска намера да заузме Ловинац и Мазин. Он је, заправо, тежио да скрати фронт између Велебита и кањона Уне, али га је овако само продужио. Но, његов главни циљ је био пресецање слободног личног коридора којим су наше јаке снаге из Далмације могле непосредно да угрозе Карловац и Загреб. После првих успеха 4 армије у Лици бојазан непријатеља за Загреб дошла је још јаче до изражаја. Тако се непријатељ изложио нашем удару на једној дугачкој топографски неповезаној линији, и знатно ослабио своја стална упоришта.

Није се никако смело допустити да се непријатељ, под нашим притиском, повуче долином Уне или према Огулину и Карловцу, одакле би могао да угрози десни бок армије, нити према Ријеци где би се, у наслону на снаге ХСVP пл. корпуса, могао поновно да испречи. Требало је настати да се његове снаге, после пробоја фронта, окруже и униште тамо где се затекну. Његов испад у Источну Лику је то олакшао.

У таквој ситуацији створена је следећа основна идеја операциског плана 4 армије:

1 — Главним снагама армије: (9, 13, 20 и 26 д) разбити фронт у Лици, опколити и уништити развојене непријатељске делове.

2 — Продрети нагло у Истру са т. жиштем на правцу: Госпић, Оточац, Сењ, Ријека, Трст.

3 — Ако би непријатељ јачим снагама покушао да брани стару италијанску границу између Снежника и мора, вршити притисак са фронта и истовремено кренути крилима према Трсту — десним крилом северно од Снежника, а левим од Цреса кроз Истру.

4 — Активним дејством јединица 7, 9 и 11 корпуса (без 13 д), које се налазе у позадини непријатеља, приковати непријатеља у упориштима и спречити му маневровање.

Операцију је требало извести у три фазе:

Прва фаза до 15 априла: разбити и уништити снаге XV пл. корпуса у Лици до линије Бихаћ (искључно), Врховине, Раб — у три етапе и то:

у првој етапи — очистити долину Уне,

у другој етапи — ослободити Перушић, Госпић, Карлобаг и Паг, и

у трећој етапи — ослободити Врховине, Оточац и Раб.

Друга фаза до краја априла: овладати Горским Котаром и Хрватским Приморјем и избити на линију Снежник, Ријека — у две етапе и то:

у првој етапи — уништити непријатељске снаге на комуникацији
Огулин, Бриње, Сењ,

у другој етапи — ослободити обалски појас до Ријеке, Крк, Црес и Лошињ.

Трећа фаза до краја маја: ослободити Истру, Словеначко Приморје и Трст.

Овакво планирање операције показало се правилним, но предвиђени временски оквири били су сувише широки. Операције су текле од самога почетка знатно брже но што се предвиђало, тако да су задаци пре времена извршавани. Последица је била да се нису напрезале све снаге и искоришћавале све могућности да се догађаји још више убрзају.

Команда 4 армије одлучила је да отпочне операције 20 марта, тј. десет дана пре крајњег рока који је одредио Генералштаб. То је био најранији могући рок обзиром на достигнути степен припрема. Иако се 4 армија, ранијим почетком операција, још више истицала у односу на остале снаге наше Армије, што је компликовало питање сигурности њеног десног бока, било је више разлога да се не губи време. Команда армије је предвиђала да ће до 24 марта уништити непријатеља у Удбини и Д. Лапцу, до 26 марта избити пред Небљусе и очистити Крбавско Поље и Кореничку Котлину и до 30 марта 1945 године заузети Небљусе.

Пре почетка операције — до 18 марта — 4 армија се прикупила у следећем распореду: 26 д на простору Срб, Дољане, Мазин; 20 д — Брувно, Клапавица; 19 д — Ловинац, Г. Плоча, Медак; 13 д — ј.з. од Удбине; 5 ојачана прекоморска бр код Рибника; 9 д — у армиској резерви на простору Обровац, Задар (уједно затвара правац према Карлобагу); Тенковска бр — Грачац; Артиљериска бр — Отрић; Команда и штаб армије — Грачац. Трупе су истог дана кренуле на полазне положаје за напад.

Ослобођење Источне Лике и Бихаћа

(20 до 28 марта 1945)

Операције су отпочеле нападом 26 д правцем Добросело, Д. Лапац, Небљуси; 20 д — правцем Клапавица, источне падине Пљешевце, Небљуси, и 19 д — правцем Удбина, Јошане, Кореница. Тенковска и Артиљериска бр додељене су дивизијама по батаљонима, односно дивизионима. 11 корпус (13 д и 5 прекоморска бр) вршио је осигурање бока армије на линији Госпић, Бунић, а касније са 35 д све до Плитвичких Језера. 4 корпус (7 и 8 д), по директивама Команде 4 армије нападао је правце Слуњ — Бихаћ и Слуњ — Пријебој (сл. 1).

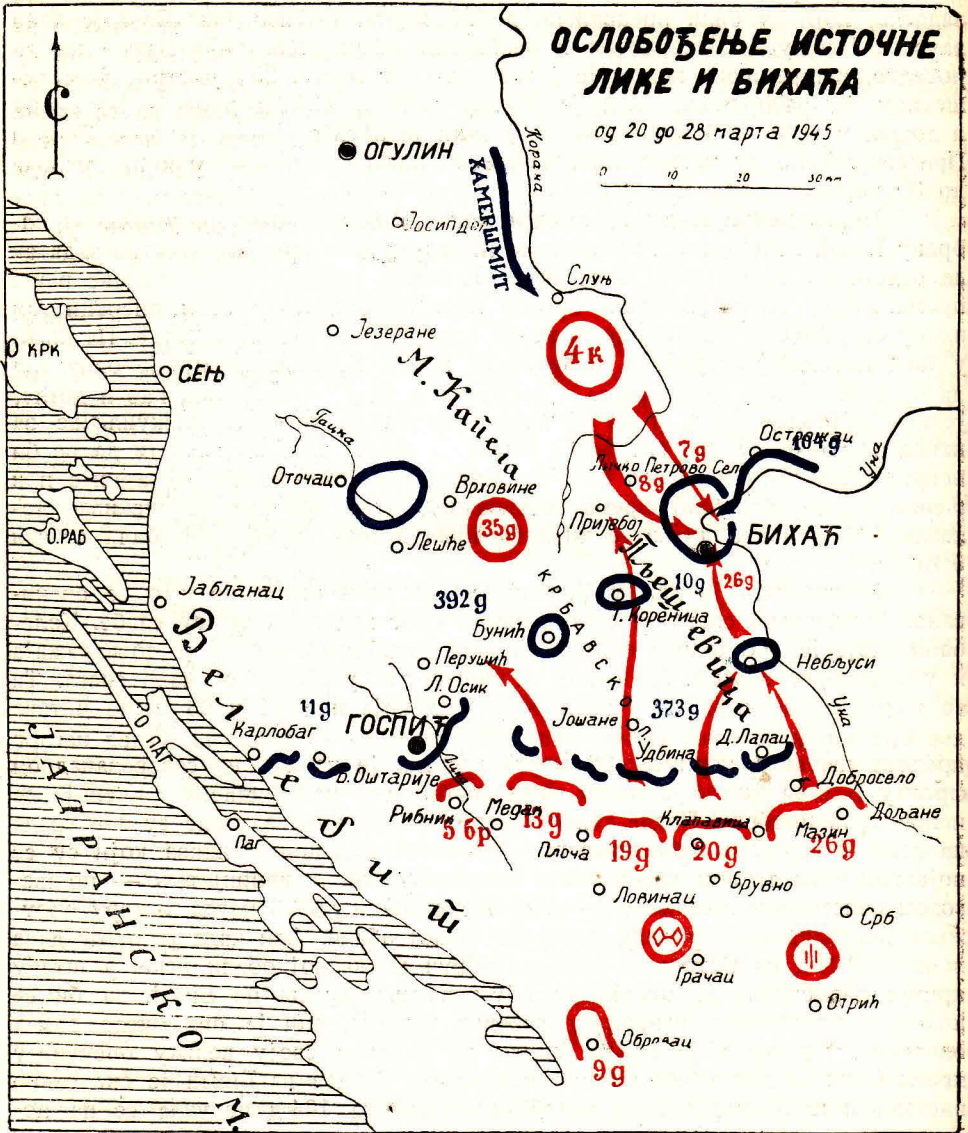
Већ другог дана офанзиве 4 армија је разбила непријатељски фронт; уништила већи број непријатељских снага на линији Д. Лапац, Удбина; избила на положај пред Небљусима; очистила Крбавско Поље и тако извршила све задатке, који су били предвиђени до 26 марта. Идућег дана 26 д је лако заузела Небљусе. Изненађени и разбијени непријатељ није стигао ни да поседне припремљене положаје јужно од овог места. 20 д чистила је Пљешевницу од распршених непријатељских делова, а 19 д заузела Кореницу и дошла у везу са 4 корпусом (8 д) који је заузео Личко Петрово Село и Пријебој. Тако су трећег дана извршени задаци који су били предвиђени до 30 марта.

Пораз непријатеља на линији Лапац, Удбина довео је у питање одбрану Бихаћа. Међутим, Генералштаб није поставио армији директан задатак да ослободи Бихаћ, већ је оставио Команди армије да то питање реши према својој оцени. Команда армије није предвидела у свом оперативском плану ослобођење Бихаћа, да се не би одвојила од главног задатка. Па ипак, у тако повољној ситуацији, ноћу 21-22 марта, Команда армије је одлучила да продужи напад на Бихаћ са 4 корпусом и 26 д — ојачаном, као и догле, једном бригадом 20 д, а са осталим снагама да отпочне прикупљање за напад на Госпић. У тој ситуацији Бихаћ је заиста требало заузети да не би непријатељу послужио као база за дејства на комуникације 4 армије при њеном даљем надирању према северозападу, тим пре што се очекивао долазак 104 немачке дивизије чији су први делови раније већ били стигли у Бихаћ¹⁾.

Непријатељ је дао у Бихаћу знатно већи отпор но што се очекивало. Ангажоване снаге за брзо решење овог задатка биле су слабе. Колебање, које је претходило одлуци за напад на Бихаћ, дошло је до изражаја и у распореду армије. На Бихаћ се пошло тек узгред и са мало снага. Та се уздржљивост осећа и у распореду 26 д која има 22 и 23 марта читаве две бригаде у резерви. Према подацима Немаца — очевидца, услед наглог продора нашег 4 корпуса, 22 марта настала је паника на северозападном фронту Бихаћа која је могла бити још боље искоришћена. Касније се непријатељ прибрао. После тешких борби 26, 7 и 8 д заузеле су део града на левој обали Уне (благодарећи драгоцену подршку тенкова који су се појавили и на таквом изломљеном земљишту где их непријатељ — по његовом сопственом признању — није очекивао) и до 26 марта у зору окружиле непријатеља и у делу града на десној обали. Али када је истог дана немачка 104 д из Острошца пробила обруч на десној обали реке, у штабу армије размотрена је могућност обустављања напада на Бихаћ да би се што пре приступило извршењу главног задатка, али је ова мисао одмах одбачена. Армија није заиста смела да отпочне своју велику операцију према Сочи са полууспесима или неуспесима. Напад на Бихаћ је енергично настављен и 28 марта град ослобођен. Немачка 104 д повукла се на по-

¹⁾ Првих дана офанзиве, старци, жене и деца, враћајући се својим кућама са слободне територије где су били избегли, у стопу су пратили трупе, потпуно сигурни у њихов успех. Армији је претходила репутација 8 корпуса коју је стекао у прошло-годишњим борбама у Далмацији и недавно код Мостара. А убедљива је била и њена снага — видно изражена тенковима и моторизованом артиљеријом, које ови крајеви још нису били видели у тако великој количини у нашим рукама.

ложаје западно од Острошца заједно са остацима разбијене 373 и 10 дивизије.

Сл. 1

Било је сасвим природно што је Генералштаб оставио питање заузимања Бихаћа слободној оцени Команде армије, која је на лицу места, под непосредним утисцима, могла донети правилнију одлуку. Схватљиво је,

најзад, што је Команда армије у свом почетном оперативском плану оставила Бихаћ по страни и задовољила се одбацивањем непријатеља од Небљуса. Стварно се није могло знати колико ће се времена непријатељ још излагати нашем удару на линији Д. Лапац, Удбина која је недовољна за одбрану, или ће се у задњи час повући на своје раније положаје који су много повољнији за одбрану Бихаћа. У том случају напад на Бихаћ би се усложио, а вероватно и одужио. Али када је једном одлучено да се крене на Бихаћ, онда је овоме требало енергичније приступити са истом оном решеношћу којом је изведен напад на линију Д. Лапац, Удбина. У том случају тежиште напада требало је пренети северно од Пљешевине на правац Л. Петрово Село, Бихаћ, тј. на обилазници али тактички знатно удобнији правац на коме би се наша надмоћност у тенковима могла потпуно да изрази.

За то време 392 немачка и 11 усташка дивизија предузеле су неколико слабих противнапада у правцу Коренице да би олакшале ситуацију код Бихаћа. Нешто јачи притисак испољен је на правцу Карловац, Слуњ, али без битног утицаја на догађаје код Бихаћа. За то време наша 43 д појачала је своју активност на путу Сењ, Огулин, Генералски Стол, а 7 корпус на своме подручју. Још дубље у позадини, у другој половини марта, било је у току јака непријатељска офанзива против нашег 9 корпуса.

У међувремену (27 марта) генерал Лер примио је дужност Врховног заповедника Југоистока од маршала Вајкса. Он се одмах нашао пред великом пролоком између Острошца и Оточца кроз коју су могле покуљати наше снаге у правцу Карловца и Загреб. Лер је заиста веровао да ће 4 армија наставити надирање ка северу, занемарујући при томе остале оперативне и политичке моменте, који су је упућивали према западу. Због тога хитно пребациује штаб ХСГ корпуса из Славоније у Карловац и подређује му тамошње снаге: „Групу Хамершмит” и 13 уст. д. Нешто касније, упућује му као појачање 104 д и неке друге делове, не водећи много рачуна о мање осетљивом приморском правцу који је, истина, водио у туђу надлежност, у „Групу Ц”.

Ослобођење западне Лике и Хрватског Приморја

(4 марта до 15 априла 1945)

Следећи задатак армије био је пробијање фронта између М. Капеле и мора, на коме се истичу три изразита теренска одељка:

а) између М. Капеле и вододелнице Гацке и Лике протеже се појас маневарског и нижег планинског земљишта, који преко Гацког Поља (Оточац) изводи у Бриње, а одавде, између В. и М. Капеле, на северо-исток ка Јосипдолу и Огулину или између В. Капеле и Велебита на запад, ка Приморју;

б) између поменуте вододелнице и била Велебита протеже се широко Личко Поље (Госпић), које је, у почетку, погодно за развој већих маса, али које се касније стешњава и потпуно затвара са запада и северо-запада тешко проходним и пошумљеним огранцима Велебита, који су савим непогодни за даљи развој операције армије;

ц) најзад, уски приморски правац од Карлобага на север са једним добрим путем дуж морске обале.

Непријатељ је био распоређен у три групе без изразитог тежишта: једна група од 9 батаљона и 4 батерије — претежно из 392 д бранила се на правцу према Оточцу; друга група од 7 батаљона и 3 батерије — већином из 11 д на правцу Госпић; и трећа група од 4 батаљона и 1 батерије код Карлобага и на Пагу. Као што се види нешто јаче груписање било је постигнуто само на правцу Оточац где се налазила главнина 392 д. Командант 392 д предлагао је команданту XV пл. корпуса да јаче прикупи своју развучену дивизију, па макар жртвовао нека упоришта, али се командант корпуса није сложио. Тако је и западна група XV пл. корпуса дочекала напад 4 армије у кордонском распореду.

Команда армије је одлучила да изврши главни удар на Госпић да би се што пре ослободиле поморске комуникације. За овај правац постојали су и други разлози. Усташе су сматрале Западну Лику са Госпићем својим најјачим политичким упориштем па су чак крајем марта помишљале¹⁾ да тамо прикупе све своје трупе из Хрватске, док би Немци отступили у Аустрију, али до тога није могло доћи услед наглог продора 4 армије.

У духу донете одлуке за извршење главног удара на Госпић упућена је 19 д правцем Рамљање, Лешће са задатком да спречи интервенцију непријатеља из Гацког у Личко Поље; 13 д, ојачана људством расформиране 35 д, добила је задатак да заузме Перушић; 26 д да изврши напад на Госпић са севера, а 20 д с југа; 9 д имала је да заузме Карлобаг и Паг; 43 д да се јаче ангажује на правцу Јосипдол, Сењ ради везивања снага; а 4 корпус, коме је поверена и заштита десног бока армије према Острошцу и Слуњу, имао је да садејствује расположивим снагама правцем Дрежник Град, Личка Јесеница (сл. 2).

Концентрација армије, према оваквим задацима, извршена је од 23 марта до 3 априла, тако да је 4 априла у зору отпочео напад.

Непријатељски фронт је већ првог дана потпуно разбијен. 19 д заузела је Лешће, 13 д Перушић, 26 и 20 д Госпић, 19 д Карлобаг, а 7 д Дабар. 11 уст. д је била потпуно разбијена, а са њом и све немачке трупе од Перушића до мора. У овој фази наша артиљерија је веома ефикасно дејствовала и помагала напад. Идућег дана 19 д избила је пред Оточац, 9 д довршила ослобођење Пага, а 7 д, заривши се дубоко у непријатељску позадину, заузела Језеране на путу Огулин, Сењ и дошла у везу са 43 д. Отступница 392 д (која се затекла са главнином код Оточца) према Јосипдолу и Карловцу била је пресечена.

Командант XV пл. корпуса упутио је 3 априла 104 д према западу да би олакшао ситуацију 392 и 11 д. Пошто је потиснула слаб застор 4 корпуса, 104 д заузела је Л. Петрово Село 4 априла, а идућег дана и Пријебој. Одавде је ова дивизија, по наређењу команданта „Групе Е”, скренула нагло на север и, уз велике губитке и тешке борбе са деловима 4 корпуса, пробила се до 14 априла северно од Примишља где је ушла у борбени распоред ХСГ корпуса.

¹⁾ Извештај Лера.

командант 392 д намеравао је да настави повлачење према 327 д која је, у то време, избила из Истре на линију Локве, Краљевица, али му командант 15 пл. корпуса категорички наређује да остане где се затекао. Тако је, 9 априла, при одбрани Сења, 392 д скоро потпуно уништена после обухватног маневра 19 и 26 д, јер су само неки њени слаби остаци успели да се повуку према Новом. 9 д успела је да заузме Јабланац 8 априла, а 13 д Јосипдол 10 априла. 43 д груписала се сада према Локвама против 237 д, док се 20 д, као армска резерва, прикупљала на простору Залужница, Врховине.

Оперативни и политички разлози који су налагали да се правац главног удара 4 армије усмери на Госпић, били су заиста крупни и нису се могли занемарити, ма колико да је овај правац био незгодан за даљи развој операција. Али, после пада Госпића (4 априла), када је 11 уст. д била смрвљена, није више ништа стајало на путу да се већ идућег дана 13 дивизија упутује правцем Перушић, Лешће у напад на 392 дивизију која је главнином стајала код Оточца очекујући интервенцију 104 д која је 5 априла избила у Пријебој. У том случају 19 дивизија би могла 6 априла упутити јаче снаге у обухват са севера и доћи у бољу оперативну везу са 7 д која је још 5 априла заузела Језеране, а идућег дана и Бриње. Можда би тада успела да одбаци 392 д на Велебит, а у сваком случају 392 д би се повлачила под много тежим условима.

Пошто је на тај начин XV пл. корпус избачен из борбе, 4 армија је могла да настави надирање према северозападу. У том циљу, 11 априла штаб армије је наредио 13 дивизији да активно дејствује према Генералском Столу; 19 д да настави надирање обалом преко Новог и Црквенице; 26 д да наступа за њом у другој линији с тим да заузме Крк; 9 д да заузме Раб, касније Црес и Лошињ; 43 д да се прикупи према Локвама, а 20 д да се задржи, као армска резерва, тамо где се налазила (Залужница, Врховине).

12 априла 4 армија наставила је операцију према северозападу. До 15 априла 19 д је одбацила 237 д (која је, у међувремену, неким деловима већ избила до Новог) на положајима јужно од Краљевице. 9 д ослободила је Раб 12 априла. 13 д, на десном крилу армије, заузела је Тоуњ 13 априла, одакле је упућена према Локвама да заједно са 43 д нападне делове 237 д у Локвама и Мрзлој Водици. 20 д је са 4 корпусом делом учествовала у борбама против 104 д код Примишља, а потом је примила положаје 13 д према Генералском Столу. 26 д извршила је припреме за искрцавање на Крк.

Овим је завршено ослобођење Западне Лике и Хрватског Приморја. Идућих дана армија ће наићи на организован отпор ХСВН корпуса.

Овде треба нарочито истаћи велику помоћ коју је народ ових крајева пружио армији. Упоредо са наступањем армије аутоматски је ступала у дејство народна власт, коју је Партија организовала и на неослобођеној територији. Народна власт је у позадини армије обављала многе дужности које би наче трошиле време и снагу трупа. Армија није морала одвајати велике снаге за уређење и осигурање своје позадине, шта више, њено се бројно стање стално повећавало приливом нових бораца. Непријатељ је у великој мери рушио комуникације, али се сав народ трудио да их одмах справи уз помоћ врло ефикасних инжењерских јединица армије. На оку-

пираном подручју Хрватског Приморја народни одбори, упоредо са непријатељским припремама за рушење, припремали су материјал за оправку како би се могло приступити раду чим се непријатељ повуче.

Англоамеричко ваздухопловство је помагало операције армије, али све слабије уколико је армија више одмицала према северозападу, тако да у бојевима код Ријеке оно више није ни учествовало. Но и дејство непријатељског ваздухопловства било је веома слабо.

У међувремену наша 2 армија ослободила је Сарајево (6 априла), а 12 априла потпуно је разбијен непријатељски фронт на Драви и Срему комбинованом офанзивом наше 1 и 3 армије. Али, усред ових недаћа, када су немачке трупе између Саве и Драве биле у пуном повлачењу — негде западно од линије Д. Михољац, Ђаково — и без изгледа да ће ускоро стабилизovati фронт, генерал Лер није никако могао да се ослободи бригае за сигурност Карловца и Загреба. Ма да је већ била сасвим јасна тенденција 4 армије за надирање ка северозападу, он је наредио 181 дивизији, која је била тек извучена из Босне, да најхитније одмаршује у Карловац у састав ХС1 корпуса.

Бојеви код Ријеке

(16 до 29 априла 1945)

Подаци којима је 16 априла располагала обавештајна служба армије давали су овакву слику о непријатељу:

Пред фронтом армије — на линији Локве, Краљевица, била је 237 д; северно од Локава, на простору Герово, идентификовани су делови „Српског добровољачког корпуса“ (СДК) са нешто четника који су били оперативно повезани са окупационим трупама у Словенији на линији Кочевје, Жужемберг, Н. Место. Међутим, на целом овом фронту — од Крке до мора — није било неке повезане тактичке линије, већ само низ ослонаца са пространим незаузетим међупросторима. Иза овог застора знало се за јаку 188 д и за мноштво мањих јединица које су све скупа претстављале далеко већу снагу од једне дивизије (сл. 3).

Између Снежника и Чичарије изводио је најкраћи правац за упад у Истру. То је прилично узан појас земљишта, изломљен кршом, са низом zgodних положаја за одбрану. Највећа препрека на томе правцу била је дубоко усечена долина Речине, чија је десна обала била утврђена сталним објектима. Од изворног дела Купе — између Снежника и Пивке с једне и В. Горе с друге стране — протеже се према Постојни и Ракеку широк појас маневарског и нижег планинског земљишта. Од овог правца, између Снежника и Пивке, одваја се један крак преко Машуна за Ил. Бистрицу, пошумљен и доста тежак, али којим се могао обићи положај између Снежника и мора.

Команда армије одлучила је да продре у Истру најкраћим правцем Клана, Ил. Бистрица Трст. За извршење ове одлуке упућен је 11 корпус (13 и 43 д) у напад на Локве и Мрзлу Водицу, а 19 д на отсек Фужине. Краљевица. 26 д добила је задатак до ослободи Крк, а 9 д Црес и Лошињ (чим 26 д заузме Крк). 20 д упућена је на простор Равна Гора за обезбеђење

према Купи, док је 4 корпус преузео заштиту десног бока на линији Бихаћ, Слуњ, Генералски Стол.

Почетком априла, 7 корпус појачао је своју активност у позадини непријатеља — у Сухој Крајини и на комуникацији Н. Место, Жужемберк, али је непријатељ успео да довуче појачања и да га до 15 априла одбаши од комуникација: Жужемберк, Кочевје и Н. Место, Жужемберк. Бројно стање корпуса било је ослабљено, иако је корпус у то време био појачан људством расформиране 5 прекоморске бригаде.

Непријатељ је одбачен на десну обалу Речине, после оштрих борби од 17 до 20 априла нарочито на правцу 19 д, која је била ојачана са 12 бр 26 д. 43 д избила је на стару границу јужно од Чабарске Полице (једна њена бригада пробила се кроз непријатељске линије у Истру), 13 д код Јелења, а 19 д одавде до мора. 26 д заузела је Крк 17 априла, а затим се вратила на копно код Цриквенице; 9 д ослободила је Црес и Лошињ 20 априла, а 20 д избила челом у Презид без значајног отпора.

Од 17 до 20 априла на фронту армије биле су у акцији само три наше дивизије: ојачана 19 д на Приморју, а 13 и 43 д на правцу Локве, Мрзла Водица, Јелење. Те су снаге биле несумњиво довољне да одбаце 237 д. Само да је тежиште било на десном крилу, на правцу Локве, Г. Јелење, успех би био бржи и потпунији, а можда би се на десној обали Речине могао образовати и солидан мостобран. Но, у сваком случају, за дивизијама прве линије требало је да се нађе још једна дивизија спремна да прошири и продужи успех. Ово је могла да буде 26 д да нису одвојене толике снаге за ослобођење острва.

20 априла Генералштаб је ставио армији на расположење 29 д и, обзиром на општу ситуацију, наредио да што брже надире ка Трсту, с тим да одмах упути покретне делове у рејон Трста како би сваког тренутка могли да упадну у сам град. У исто време наређено је да се и 9 корпус оријентише ка Трсту. Овим наређењем потврђена је само основна замисао Команде армије, по којој су 19 и 9 дивизија добиле задатак да окруже и униште непријатеља у Ријеци, а 13, 26 и 20 д да енергично продуже надирање ка Трсту — 13 и 26 д правцем Клана, Ил. Бистрица, а 20 д правцем Презид, Машун. За 29 д је одлучено да се што пре пребаци у рејон Презида ради обезбеђења десног бока.

Док је 237 д у Горском Котару и Хрватском Приморју водила само борбе за добитак у времену, дотле су остале непријатељске снаге на десној обали Речине и даље преко Клане и југозападних огранака Снежника до Кнежака организовале главни положај (Ингридштелунг). Борбена група Ријека (Кампфгрупе Фијуме), састављена од разноврсних јединица са врло јаким артиљеријом, била је на десном крилу, 237 д заузимала је положај северније — до извора Речине, 188 д пристизала је код Клане, док су разне немачке јединице, СДК и четници затварали правац Презид, Кнежак.

21 априла отпочеле су борбе на главном положају. 13 д успела је да заузме Клану, али је истог дана одбачена противнападом 188 д. Јужније, 19 д није успела да пробије непријатељску одбрану на Речини. Идућег дана није успео покушај 13 д да преотме Клану, јер су непријатељске снаге, у то време, већ биле врло јаке. Увече истога дана Команда армије је одлучила да ангажује ванредно продорну 26 д према Клани, која је тамо пристизала, да

помери 13 д у десно према Чабарској Полици, да пребаци 43 д са лаким наоружањем у Истру и да 20 и 9 дивизија такође упадну у Истру — 20 д правцем Презид, Ил. Бистрица, а 9 д десантом са Цреса.

До тога времена на фронту армије биле су ангажоване само 19, 13 и 43 д. При томе треба имати у виду да су 13 и 43 д биле бројно далеко слабије од осталих дивизија ранијег 8 корпуса. Сада се баца у борбу и 26 дивизија, која ће кренути у напад 24 априла. Но, у исто време кренула је у напад и немачка 188 д, свежа планинска јединица од око 15.000 људи најмлађих годишта, можда слабијег борбеног искуства, али врло великог елана. 188 д имала је задатак да пробије наш фронт источно од Клана и да затим окрене према југу ради обухвата нашег распореда на Речини. Наша обавештајна служба је дотле идентификовала на томе правцу само неке њене делове, али није била открила покрет ове дивизије у целини. Тако је дошло, 24 априла, на том планинском земљишту, кршевитом и местимично покривеном шикаром, до оштрог судара у сусрету између ових двеју најјачих и најефикаснијих дивизија. Овим почиње критична фаза бојева код Ријеке, али тог дана без одлучног исхода. Фронт је остао у равнотежи. Обе дивизије су упорно настојале да изврше своје задатке. 188 д је нападала пет дана узастопце на истом фронту и са истим циљем све до 28 априла закључно, до краја своје нападне моћи, а 26 д била је још упорнија. Дуго и крваво хрвање у коме је на нашој страни учествовала и 13 д, а на непријатељској још неке друге мање јединице, трајала је све до 30 априла, али без одлучних резултата. За то време 19 д је вршила јак притисак на 237 д и Ријечку групу.

Недостатак јачих резерви у тактичкој дубини иза дивизија прве линије још се јаче осећао од 21 до 23 априла. У том времену, на главном правцу армије за упад у Истру, то јест на правцу Клана, Липа, Ил. Бистрица, нашла се само наша бројно слабија 13 дивизија која се у Клани није могла да одржи пред јаком немачком 188 дивизијом. Чим је штаб армије ово уочио, упутио је према Клани 26 дивизију, која је могла да ступи у борбу тек 24 априла. Она је успела да заустави напад 188 дивизије, али она сама није тада више могла да продре. Да је упућена само два дана раније, она би сигурно спречила формирање непријатељског фронта на линији Клана, Речина и створила много повољније услове за даљи развој операција.

Из развоја догађаја 24 априла Команда армије закључила је да борбе на Ријечком фронту могу погратати дуже но што то допушта основни задатак, па преноси тежиште операције на правац Презид, Ил. Бистрица, ојачавајући 20 д са 11 бригадом 26 д, тенковима и моторизованом артиљеријом. Иако 24 априла није пала одлука, ипак тај дан, услед преношења тежишта, обележава прекретницу бојева код Ријеке. Ојачана 26 дивизија успела је 27 априла да пробије Ингридову линију на правцу Ил. Бистрица и да заузме Кнежак и Св. Петар на непријатељској отступници. До тог времена је 9 д, која се ноћу 24/25 априла искрцала у Истри код Мошченице и Бршећа, заузела Опатију, док је једна бригада 29 д пребачена камионима из Огулина у Презид.

Док на фронту 7 корпуса за то време није било веће активности (само је Кочевска група са 20 д учествовала у разбијању четника и СДК на простору Кочевска Река, Чабар, Брод), дотле је 9 корпус развио велику ак-

тивност, разбио непријатеља на Бањској Планоти и Трновском Гозду, прешао комуникацију Горица, Ајдовшчина и прикупио се до 27 априла у рејону Штањела.

Ситуација је била сазрела за развој бојева крилних дивизија према Трсту, јер источно од Соче и јужно од Саве, према поузданим подацима наше обавештајне службе, непријатељ није располагао никаквим озбиљнијим снагама које би то могле да спрече. Међутим, непријатељ је могао да привуче резерве из своје дубље позадине и да, на наш продор према Трсту, одговори ударом у бок правцем Љубљана, Постојна. Такав закључак могао се донети и на основу његове велике упорности коју је испољавао на старој југословенско-италијанској граници.

У таквој ситуацији Врховни командант друг Тито наређује да главнина 4 армије енергично крене према Трсту и у исто време ставља армији на расположење 8 д на правцу Брод на Купи, Чабар, Лож за обезбеђење њеног десног бока, а два дана касније и 7 дивизију. Према овом наређењу 43, 30 и 31 д требале су одмах да отпочну уводне борбе за сам Трст.

Интервенција Врховног команданта знатно је убрзала догађаје. Врховни командант је својим категоричким наређењем, да се одмах крене према Трсту, јасно указао на главни објект операције, дао трупима нов полет, угушио последње сумње које су се још могле јавити у руководству армије у погледу сигурности те операције, и ослободио Команду армије сталне бриге за десни бок, стављањем 8 и 7 дивизије на њено расположење.

За то време, на европском ратишту, догађаји су се развијали муњевитом брзином. Иако су Немци бачили на исток готово све расположиве снаге, они нису могли зауставити победоносни марш Црвене армије. 12 априла II и III Украјински фронт већ су заузели Беч. У том тренутку готово цела оппорна снага Трећег Рајха била је сасређена код Берлина, где су убачене последње немачке резерве. Трупe I Белоруског и I Украјинског фронта, разбиле су концентричним нападом и овај последњи одбранбени бедем Рајха. 2 маја престао је сваки отпор у Берлину. Англоамериканци су до краја марта, без озбиљног отпора, форсирали Рајну и одавде готово неометано надирали густом мрежом аутострада према истоку. Офанзива у Италији, која је почела 9 априла, завршила се 29 априла потписивањем капитулације од стране опуномоћених претставника „Групе Ц” у Касерти. Конвенција о капитулацији обухватала је све немачке снаге у Италији, Тиролу, Форарлбергу, Салцбургу, Штајерској и Корушкој. Међутим, ови катастрофални догађаји нису никако утицали на држање Немаца у Југославији. Док се 2 окл. армија, под ударцима III украјинског фронта, повлачила из југозападне Мађарске на аустриску границу „Група Е” се упорно држала у Срему и Славонији, тј. више стотина километара источно. Уколико је њен леви сусед даље отступао, она је утолико продужавала своје бочно осигурање према Драви и не помишљајући да својим повлачењем дође с њим у бољу оперативну везу. После слома Сремског фронта генерал Лер, у тежњи да очува земљиште по сваку цену, узалуд је покушавао да стабилизује фронт најпре на линији Врпоље, Таково, Валпово, а затим у висини Плетернице и Ораховице, али је и одавде одбачен на Илову. Под притиском наше 2 армије Немци су упоредо напуштали Босну, а када се наша 20 д пробила преко Кнежака (27 ап-

рила), они су водили тешке борбе са нашом 1, 2, и 3 армијом на линији Илова, Бос. Нови. У таквој ситуацији 181 д, која је 17 априла била упућена из Брода у Карловац, морала се ангажовати у Славоњици. Међутим, генерал Лер није изгубио из вида опасност коју је претстављала 4 армија за његову дубљу позадину. Он због тога упућује 7 СС д и штаб XXXIV корпуса према Љубљани, али је 1 маја био принуђен да 7 СС д скрене из Загреба према Карловцу где је, због операција 2 армије, ситуација ХСI корпуса била посве критична.

Пред фронтом 4 армије Немци су били још упорнији него у Славоњици. Када је ХСVII корпус потчињен „групи Е“ (25 априла) Лер му је дао задатак да безусловно држи Ријеку и да тамо привуче све снаге оккупационог апарата Истре. Када је почела да се опртава опасност на оба бока, командант ХСVII корпуса је затражио од команданта „Групе Е“ да поново размотри своје наређење о безусловном држању Ријеке. Генерал Лер је ипак остао при свом ранијем наређењу, с тим да корпус, у случају потребе образује „јеж“ и патетички додао: „Ви тиме спасавате животе 200 хиљада ваших другова“. (Свакако мисли на немачке трупе које су ангажоване у Хрватској). Он тада још није мислио да ХСVII корпус остави својој судбини, јер је намеравао да 7 СС д, која је била на путу преко Загреба за Љубљану, употреби вероватно на правцу Постојна, Св. Петар, Ил. Бистрица.

Развијајући свој успех од 27 априла, 20 д је 28 априла заузела Ил. Бистрицу, а 9 д Волоско. На осталим правцима овога дана није било битних промена.

Армиском заповешћу од 29 априла конкретизовано је наређење Врховног команданта од 27 априла. Према овој заповести Десна оперативна група (20 д, 11 бр 26 д, 29 и 43 д, три тенк. батаљона и два моторизована артиљеријска дивизиона) добила је задатак да крене општим правцем Ил. Бистрица, Дивача, Опчине; Средња оперативна група (13, 19, 26 д и 2 бр 9 д) да окружи ХСVII корпус на Ријечком фронту; Лева оперативна група (9 д) да безусловно надире правцем Ловран, Трст, а Кварнерски одред који је прешао у Истру за 9 дивизијом према Пули.

Поједине одредбе ове заповести саопштене су трупама још претходног дана, тако да су се операције према њој развијале почев од 29 априла.

Бојеви код Ријеке настављени су и даље све до потпуног уништења ХСVII корпуса. Но, пошто су се операције, почев од 29 априла, развијале у више праваца, потребно је да се и посебно размотре.

Ослобођење Трста, Истре и Словеначког Приморја

(29 априла до 6 маја 1945)

У области Трста непријатељ је имао око четири батаљона, са врло јаком артиљеријом и бројним морнаричким копненим јединицама и установама, које су дале за борбу више стотина па и хиљада људи. Посаде тврђаве Пуле (Фестер Плац) била је нешто слабија. У унутрашњости су биле слабе посадне и полициске јединице. Јачи гарнизони били су у Пазину, Постојни и Горици. После пробоја фронта код Кнежака, Недићевци, Љоти-

ћевци и четници разних врста нагло су отступили према Сочи уз пратњу немачких полицајских јединица.

Ојачана 20 д јурнула је 29 априла из Ил. Бистрице према Трсту и до вечери избила у Дивачу пошто је распршила и уништила снаге непријатељске посаде на томе правцу. У исто време 9 д је стигла до Бузета, 30 д подишла северној периферији Трста, док је 31 д јужно од Ајдовшчине вршила осигурање према Випавској Долини. Идућег дана 20 д, после оштрих борби, пробила је спољну одбрану Трста коју је непријатељ импровизовао на линији Сежана, Базовица, Козина и подишла периферији Трста и Опчинама; 9 д, импровизујући једну моторизовану претходницу (од успут заплењених камиона), избила је преко Декана до источне периферије града; 30 д пресекала је пут Трст, Тржич (Монфалконе) и ноћу између 30 априла и 1 маја с једном мањом колоном јаке ватрене моћи продрла у предграђе Трста — у Ројан; 31 д упућена је на Горицу и Тржич. 43 д оперисала је по бригадама у унутрашњости Истре, без довољно међусобне везе, негде ефикасно, негде мање енергично и не увек у складу са главном операцијом.

Једновремено су ступиле у акцију и снаге антифашистичког отпора у граду. Словеначко-италијански антифашистички извршни одбор (СИАИО) позвао је све Италијане и Словенце из града Трста у борбу против окупатора. Команда града Трста, формирана је још 3 августа 1944 године, организовала је устанак. Од фебруара 1945 године Трст је био подељен на четири сектора са по два до три батаљона. 26 априла секторима су издата упутства за напад, а 29 априла наше јединице у граду Трсту прешле су у општи напад. Њихово садејство је идућих дана знатно олакшало армији ослобођење града.

Врховни командант маршал Тито, својом наредбом од 30 априла, похвалио је 4 армију, 7 и 9 корпус за њихове велике напоре и постигнуте успехе.

1 маја наше јединице (20 и 9 д и 11 бр 26 д) упале су у Трст са свих страна и, местимично, у оштрим борбама чистиле град од Немаца који су се до мрака одржали само у неким објектима и у Опчинама. Трст је тада већ био слободан. 31 д ослободила је овог дана Горицу и Тржич и прешла Сочу. За њом је упућена и 30 д. Друге јединице 9 корпуса пободиле су Толмин, Кобарид, Бовец, Тарчент, где су већ постојали организовани партизански одреди, војна подручја и народноослободилачки одбори. Благодарети таквој организацији, која је изникла из народа и којој је Партија дала облик, народ је свуда у тим крајевима већ 1 маја узео власт у своје руке па и тамо где нису стигле нити могле стићи наше оперативне јединице. Врховни командант је, другом својом наредбом од 1 маја, похвалио трупе 4 армије, 7 и 9 корпуса за ослобођење Трста, Тржича и Горице.

Англоамериканци су за то време хитали са запада према Сочи. 2 новозеландска дивизија кренула је 1 маја зором са Пијаве и предвече без отпора стигла на Сочу¹).

¹) Још пре тога Новозеланђани су приметили да су зашли у неки други крај. „С оне стране Соче ниска брда затварала су хоризонт. Пут је изгледао пуст, јер сада више није било италијанских застава. Тада смо нагло ушли у оно што су возачи брзо назвали „Титовом земљом“. Ту су сада били партизани са црвеним марамама и капама са црвеном звездом. Одједном стигли смо на Сочу и 20 минута касније

2 маја, када су Новозеланђани стигли у Трст, отпор Немаца био је сведен само на два објекта; њихове су се посаде предале — једна нашим трупам, а друга Новозеланђанима. Посада Опчина од 29 официра и 2.682 војника, после јаког отпора који је трајао неколико дана и покушаја да се преда Англоамериканцима, предала се 3 маја нашој 20 дивизији. 43 д ослободила је Пазин 6 маја, док је Кварнерски одред истога дана принудио гарнизон Пуле на предају.

Тако су наше снаге ослободиле цело ово подручје. Интервенција Англоамериканаца преко Соче само је продужила борбе, јер су се Немци грчевито бранили до последње могућности да би се њима предали²⁾.

Операција за ослобођење Трста одликује се брзином и смелашћу. 9 корпус, 20 и 9 дивизија сручили су се на Трст таквом брзином да се изненађена и запрепашћена одбрана није имала када да среди. Наше јединице биле су пред Трстом када је непријатељ у Трсту замишљао да је пут за Подград и Ријеку слободан. А ризик се осећао у томе што је десни бок главне колоне (20 дивизија) био слабо заштићен са правца Љубљана, Постојна, све док 29 дивизија није заузела Постојну (1 маја). Стварно, баш у оно време када је 20 дивизија кренула из Ил. Бистрице за Трст, 7 СС дивизије се укрцавала у возове негде код Иванић Града да би кренула за Љубљану.

Уништење ХСVII корпуса

(29 априла до 7 маја)

Док су се у Истри и око Трста одвијали поменути догађаји, догле су на старој граници и даље беснеле борбе. ХСVII корпус, прикован Леровом одлуком код Ријеке, образовао је „жеж“ између Речине, Ил. Бистрице, Чичарије и мора.

После одласка 20 д из Ил. Бистрице према Трсту, 13 д продужила је фронт према западу преко Ил. Бистрице до Подграда, док су 26 д (без 11 бр) и 19 д и даље вршиле фронтални притисак. 2 бр 9 д нападала је на правцу Опатија, Кастав. Обруч око ХСVII корпуса био је скоро затворен, остао је слободан само један део на Чичарији, који за Немце није био од већег интереса, али је северни сектор обруча био веома слабо поседнут, јер се бројно слаба 13 д развукла готово од Чабарске Полице до Подграда. Због тога је команда армије 1 маја пребацила 26 д у Ил. Бистрицу, која је одатле кренула у напад и, 2 маја, заједно са 13 д одбацила непријатеља према Липи.

Међутим, 1 маја генерал Лер је наредио да се ХСVII корпус пробије на север, пошто је тада коначно одустао од своје раније намере да му помогне. Он је тога дана, због тешке ситуације ХСI корпуса код Карловца,

били смо на периферији Монфалкона. Партизани су покрај пута постављали Титове портрете и на зидовима исписивали „Живео Тито“ и „Живео Стаљин“, или се кретали у малим колонама са југословенским заставама или са италијанском тробојком са црвеном звездом у средини. Свуда је писало „Тукај је Југославија“. (Geoffrey Cox, *The Road to Trieste*. William Heinemann Ltd. Лондон 1947, стр. 192).

²⁾ Geoffrey Cox, обавештајни официр 2 новозеланђанске дивизије мора да призна у својој књизи „*The Road to Trieste*“ да је Југословенска армија победила немачку армију у Истри и да је за то потребно одати Југословенима пуно признање пред историјом.

морао да скрене према Карловцу 7 СС д, која је возовима стизала у Загреб на путу за Љубљану, јер других резерви није имао. Уосталом ХСVII корпус бранио је Трст на положајима код Ријеке, што је тада већ постало беспредметно.

3 маја ХСVII корпус кренуо је у пробој из окружења. На челу је била 188 д, на зачељу 237 д, а између њих „Група Ријека“ и сва комора. Корпус тога дана изненадно одбацио 26 д на Ил. Бистрицу, коју је крајњим напором заузео 5 маја, али није успео да пробије обруч. Командант 4 армије, генерал Драпшин, који је руководио операцијама из Св. Петра, убацио је у борбу 4 маја 8 д, а 6 маја 7 д (по мери како су пристизале на бојиште). 7 д сменила је преморену 26 д која је била у непрекидним борбама од 24 априла. Даљи покушаји пробоја непријатеља у правцу севера сломили су се о снажан отпор јединица. За то време 19 и 13 д, и 2 бр 9 д потисле су с југа готово до Ил. Бистрице, непријатељске групе које су већ биле физички и морално исцрпљене. Немачки војници су захтевали од својих старешина да се предају. Тако је 7 маја у 6.00 ч непријатељ био принуђен да потпише капитулацију у с. Загорју. Предало се 16.000 војника и официра, међу њима и неколико генерала са целокупним оружјем и опремом.

Покушај пробоја ХСVII корпуса затекао нас је прилично неспремне, ма да су претходног дана код Ријеке уочени јасни знакови који су указивали на такву намеру непријатеља. Уосталом и без тога морало се претпоставити да непријатељ неће положити оружје без таквог једног покушаја. Но у то време, када су се операције одвијале брзим темпом у више дивергентних праваца, наша обавештајна служба није више била у тако тесном додиру са догађајима да је могла предвиђати и давати командовању — такође растргнуто на више праваца — потребне основе за доношење одлука.

Ослобођење Крањске и Словеначке Корушке

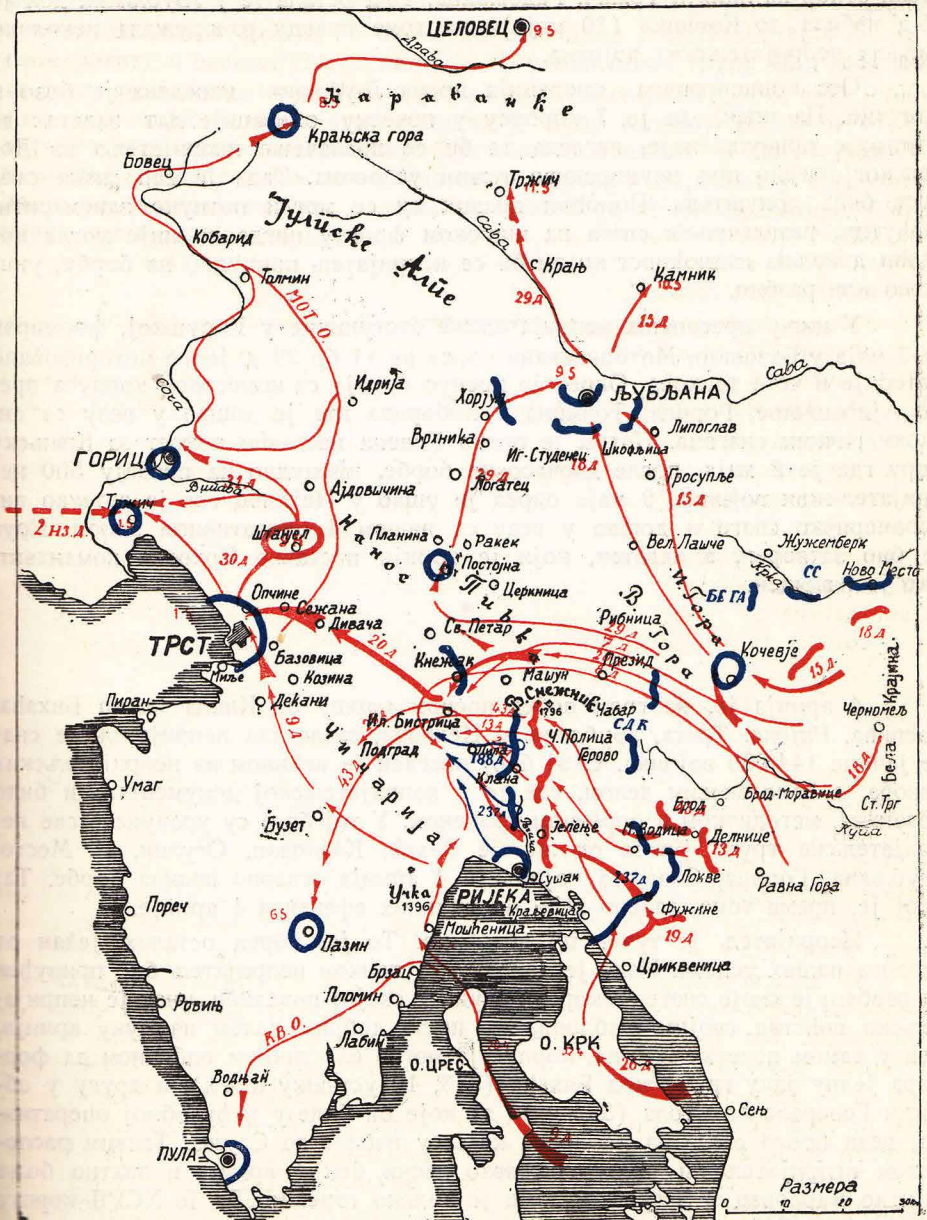
(29 априла до 22 маја 1945)

У Крањској је непријатељ располагао претежно СС јединицама и полицијским јединицама и Белом гардом. На Деленском и Нотрањском било је свега око 17.000 људи са нешто артиљерије и тенкова, а на Горењском око 6.000 људи и неколико тенкова. Од Купе до Крке није било повезаног непријатељског фронта, али су непријатељска упоришта, иако раздвојена већим непосредним међупросторима, ипак образовала фронт на линији Кочевска Река, Кочевје, Жужемберг, Н.Место.

28 априла командант армије је наредио 7 корпусу, који је дотле дејствовао на широком фронту и штитио десни бок армије, да дејствује општим правцем Ст. Трг (на Купи), Кочевје, Рибница, Љубљана. Сада се 7 корпус могао прикупити на најважнијем правцу и ступити у тешњу оперативну везу са 4 армијом. У исто време, по наређењу команданта армије, упућена је 29 д (без 10 бр) правцем Св. Петар, Љубљана, тако да је са 7 корпусом вршила концентрични покрет ка главном граду Словеније (сл. 3).

1 маја, после оштрог напада, 29 д заузела је Постојну, идућег дана овладала превојем између Хрушице и Јаворника, а 3 маја заузела Ракек и Планину. Тога дана 7 корпус је без успеха нападао врло широким фронтом на Кочевје, али је непријатељ ноћу 3/4 маја отступио правцем Рибница,

Љубљана. По ослобођењу Кочевја корпус је енергично кренуо у гоњење, тако да је 5 маја био у Рибници, 6 маја у Гросупљу, а ноћу 7/8 маја отпочео борбу за Љубљану на фронту Липоглав, Шкофљица, Иг, Студенец, док

Сл. 3. — Ријечка битка, ослобођење Трста, Истре, Крањске и Словеначке Корушке 29. 4. до 11. 5. 1945 године

је 29 д нападала правцем Врхника, Хорјул. Под јаким притиском наших снага непријатељ је отступио из Љубљане ноћу 8/9 маја. Идућег дана 29 д је продужила надирање према северу и 11 маја сломила последњи непријатељски отпор на линији Тржич, Радовљица. 18 д остала је у Љубљани, док је 15 д избила до Камника (10 маја) и на томе правцу razorужала неколико хиљада непријатељских војника.

Ова концентрична операција према Љубљани изведена је брзо и одлучно. Па ипак, да је 7 корпусу у почетку операције дат задатак да дејствује прикупљеније, изгледа да би се повлачење непријатеља из Доленског извело под неупоредиво тежим условима. Тада је већ свака смелост била допуштена. Помоћни правци су се могли потпуно занемарити. Међутим, развлачењем снага на широком фронту нигде се није могла постићи довољна надмоћност којом би се непријатељ принудио на борбу, уништио или разбио,

У циљу пресецања непријатељске отступнице у Корушкој, формиран је 3 маја у Базовици Моторизовани одред из 11 бр 29 д, једне моторизоване батерије и чете тенкова. Одред је кренуо 4 маја са комесаром корпуса преко Ајдовшчине, Горице, Толмина и Кобарида где је дошао у везу са англоамеричким снагама. Потом је преко Бовеца наставио покрет за Крањску Гору где је 8 маја, после двочасовне борбе, принудио на предају 500 непријатељских војника. 9 маја одред је ушао у Целовец где је затекао англоамеричке снаге и дошао у везу са нашом 4 оперативном зоном. Круг је био затворен, а задатак, који је армији поставио Врховни командант, био је извршен.

*
* *
*

4 армија је, на свом победоносном маршу од Книна преко Бихаћа, Госпића, Ријеке, Трста, Љубљане и Целовца, савладала непријатељске снаге јачине 144.000 војника. Овај број изведен је већином из непријатељских извора, а само мањим делом, где је у непријатељској документацији било празнина, методичком и опрезном проценом. У тај број су урачунате све непријатељске трупе јужно од линије Бихаћ, Карловац, Огулин, Н. Место, Љубљана, Горица, Соча, са којима је 4 армија стварно водила борбе. Тај број је, према томе, далеко већи од укупних ефектива 4 армије.

Непријатељ је тучен по деловима. То је, поред осталих, један од разлога наших успеха. Иако је народним устанком непријатељ био принуђен да разбацује своје снаге, такорећи свуда у својој позадини, ипак је непријатељско вођство својим шаблонизмом ишло добрим делом на руку армији. Већ у самом почетку XV пл. корпус је могао еластичном одбраном да формира једну јаку групу код Бихаћа (373, 10 усташку и 4 д), а другу у области Генералског Спола (392 и 11 д) које би биле у међусобној оперативној вези преко снага из Карловца које су избиле до Слуња. Таквим посредом непријатељ би јако угрожавао десни бок 4 армије и знатно боље штитио Карловац и Загреб за које је толико streпио. Да је ХСVII корпус отпустио из Ријеке према Постојни, када се почела опртвати опасност обухвата преко Презида, боље би заштитио Љубљану и Трст.

Насупрот безидејној немачкој стратегији, занетој слепом тежном држања земљишта по сваку цену, истиче се стваралачка оперативна снажљивост нашег командовања. У оквиру велике основне замисли обухвата немачких снага на Југословенском војишту, коју не губи из вида ни једног тренутка, Команда 4 армије, — налазећи се стално у току догађаја на целом свом фронту и ослањајући се на сјајан борбени полет трупа који није попустио све до Целовца, — доносила је на време целисходне одлуке које је наметала ситуација. Команда армије имала је пуну слободу акције и у пуној мери је користила. Интервенција Врховног команданта и одлучујућим моментима, у облику директива моралног потспрека и појачања у трупима, када је то захтевао интерес целине, одржавала је темпо операција и полет трупа све до краја.
